

Українська мова і література в школах України

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ТА ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ЖУРНАЛ

№ 10 (185) ЖОВТЕНЬ 2018

Видається з 1999 року. До січня 2012 р. журнал виходив під назвою «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах». До січня 2014 р. журнал виходив під назвою «Українська мова й література в сучасній школі».

Внесено до Переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора педагогічних наук, затвердженого Постановою Президії ВАК України від 22.12.2010 р. № 1 – 05/8

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 20009 – 9809 Р від 25. 06. 2013 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДІВП ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Головний редактор – Станіслав Караман, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Інституту філології, Київський університет імені Бориса Грінченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Алла Архангельська, доктор філологічних наук, професор кафедри славістики Університету ім. Ф. Палацького (Чеська Республіка)

Зінаїда Бакум, доктор педагогічних наук, професор, ДВНЗ «Криворізький національний університет» (Україна)

Алла Богущ, академік НАПН України, професор, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (Україна)

Олена Бондарева, доктор філологічних наук, професор, проректор з розвитку лідерства Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

Анатолій Висоцький, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

Ніна Голуб, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогіки НАПН України (Україна)

Катерина Городенська, доктор філологічних наук, професор, Інститут української мови НАН України (Україна)

Олена Горюшкіна, доктор педагогічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Марія Греб, доктор педагогічних наук, професор, Бердянський державний педагогічний університет (Україна)

Анатолій Гуляк, доктор філологічних наук, професор, Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Ремзі Девлетов, доктор педагогічних наук, професор Ардаханського університету (Республіка Туреччина)

Наталія Дика, завідувач кафедри методики мов і літератури Інституту післядипломної педагогічної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Наталія Діденко, кандидат педагогічних наук, викладач Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

Олена Єременко, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту філології, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Лідія Кавун, доктор філологічних наук, професор, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Україна)

Ольга Колуш, доктор педагогічних наук, професор, перший проректор з науково-навчальної роботи, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (Україна)

Тетяна Космеда, доктор філологічних наук, професор, Познанський університет імені Адама Міцкевича (Республіка Польща)

Олена Котусенко, головний спеціаліст МОН України з питань викладання української мови та літератури і світової літератури (Україна)

Оксана Кучерук, доктор педагогічних наук, професор кафедри світової літератури та методик викладання філологічних дисциплін ННІ філології та журналістики, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна)

Лідія Мамчур, доктор педагогічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Україна)

Людмила Овсієнко, кандидат педагогічних наук, доцент, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна)

Віктор Огнев'юк, академік НАПН України, професор, ректор Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

Сергій Омельчук, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, Херсонський державний університет (Україна)

Марія Пентиліук, доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет (Україна)

Ірина Приліпко, доктор філологічних наук, доцент, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (Україна)

Володимир Різун, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту журналістики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Олександра Савченко, академік НАПН України, професор, Інститут педагогіки НАПН України (Україна)

Григорій Семенюк, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Олексій Неживий, доктор філологічних наук, професор, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського (Україна)

Василь Нудний, заступник директора з навчально-організаційної діяльності комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені В. Сухомлинського» (Україна)

Ольга Слоньовська, кандидат педагогічних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна)

Микола Степаненко, доктор філологічних наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (Україна)

Олександр Стишов, доктор філологічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Іван Хом'як, доктор педагогічних наук, професор, Національний університет «Острозька академія» (Україна)

Зоя Шевченко, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України (Україна)

Таміла Яценко, доктор педагогічних наук, головний науковий співробітник відділу навчання української мови і літератури Інституту педагогіки НАПН України

З ОФІЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

Шедеври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури у мистецькому контексті. Програма спеціального курсу
Частина 2

3

НАУКА - ШКОЛІ: МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Іван ХОМ'ЯК, Наталія СЕРВЕТНИК

Метод проєктів як ефективний чинник досягнення лексичної компетенції

13

Галина СТРОГАНОВА

Тренінгові технології як засіб активізації навчання української мови як іноземної

17

НАУКА - ШКОЛІ: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ

Тамара БАБІЙЧУК

Художня проза Петра Білоуса: Інтерпретація

20

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПОШУКИ ВЧИТЕЛІВ

Любов ГРИЦАЙ, Яна ГРИЦАЙ

Григорій Сковорода – сучасний автостопер

24

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПОШУКИ МАГІСТРАНТІВ, АСПІРАНТІВ

Тетяна РЕЗНІК

Реалізація дослідницького методу на уроках української мови у профільній школі

29

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКУ

Валентина БОРИСЕНКО, Катерина СОВА

Інтеграція медіатехнологій у сучасний урок української мови

31

Григорій КЛОЧЕК

Ліна Костенко.

«Якщо не можна вітер змалювати»

Текст та його інтерпретації

38

МЕТОДИЧНА МАЙСТЕРНЯ СЛОВЕСНИКА

Олеся РИК

Життя і творчість Олександра Довженка.
Автобіографічна кіноповість
«Зачарована Десна»

39

Олена ДЕРКАЧ

Мовні особливості поезії «Лебеді материнства»
В. Симоненка. Лінгвістичне дослідження.
Урок 2. Українська мова, 7 клас

44

Анастасія ГОРНИЦЬКА, Євгеній СІМЕНІК, Юлія КАЗМІРИК

Лариса Ніцой «Дві бабуськи у незвичайній школі або скарб у візку»
Українська література, 5 клас

48

Тетяна МАКУХА

Тексти для аудіювання
Із завданнями для оцінювання рівня
сформованості мовленнєвих навичок
учнів

53

ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ

Ірина НЕБЕЛЕНЧУК

За новелою Василя Мошуренка
«О пів на першу»
Українська література, 11 клас
Закінчення

55

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

Ірина ГЕРЕГА

Незламна воля Т. Шевченка,
прагнення до боротьби в умовах заслання
За романом З. Тулуб «В степу безкрайм
за Уралом». Частина 1

59

ПОЗАКЛАСНА РОБОТА

Валентина АЛЕКСАНДРОВА

Фразеологічні ігри у позакласній роботі
з української мови зі старшокласниками

61

*Валентина Александрова, к.п.н., старший
викладач кафедри української мови Інституту
філології Київського університету імені Бориса Грінченка*

Фразеологічні ігри у позакласній роботі з української мови зі старшокласниками

Анотація. Актуальність обраної теми визначає вже сам факт, що фразеологічні одиниці як найвиразніші засоби будь-якої мови завжди були в центрі уваги. У статті подані цікаві для вчителя української мови ігри з фразеології, які допомагають учням усвідомити основні правила культури спілкування, активізують і збагачують їхній словниковий запас, виховують увагу до значення стійких сполучень слів, розвивають мислення, формують мовленнєві вміння й навички, сприяють розвиткові логічного і художнього мислення.

Ключові слова. *Фразеологія, гурток «Цікава фразеологія», лінгвістичні ігри «Фразеологізми і людина», «Ромашка», «Латка на фразеологізм», правила гри.*

Правильність – не єдина риса добірної мови: треба, щоб вона була ще й виразною та експресивно багатою. А це залежить від доречного вживання фразеологізмів із їх неповторністю, зашифрованістю образів, грою звуків, мальовничістю метафор.

Багата мова – це не тільки численні слова-синоніми, а й інші виразові засоби, що роблять її красивою та образною, гнучкою та експресивною і передають найменші порухи нашого серця. Серед мовних перлин чи не найбільше виділяються усталені сполуки – фразеологізми, що виражають думки і сподіванки самих мовців, їх історію, побут, культуру. Знання «біографії» усталеного вислову допоможе кожному, хто цікавиться фразеологією, визначити тональність будь-якого вислову, його зміст, доречність уживання.

У момент народження у фразеологічних висловах ще все ясно, і тільки з часом, коли щось зміниться в житті народу або його мові, затемнюється і їх внутрішня форма, з'являються фразеологізми-каламбури, фразеологізми-загадки. Безперервно оновлюючись, вони чимось нагадують світ людей. І як у людей, у них є своя історія: кожний період життя суспільства залишає в мові свої фразеологічні сліди.

Фразеологізми нашої мови не лише нас навчають, а й виховують, бо містять у своїх сентенціях глибокі узагальнення народного розуму, висновки і досвід. На жаль, сучасні школярі недостатньо володіють фразеологічним багатством рідної мови, та і у підручниках мало вправ, де б фразеологічні сполучення збагачували мову учнів. Тому вважаємо, що використання під час уроків і в позакласній роботі з української мови творчих завдань і вправ на

«фразеологічному матеріалі» збагатить словниковий запас учнів, закладе основу знань про яскраве, багатогранне життя слова і фразеологізму, підготує добрий ґрунт до вивчення глибинних мовних процесів у середніх і старших класах.

Підготовку до проведення ігор можна почати з « трьох китів фразеологізації».

Кити – «найважливіші способи». Їх справді три: метафоризація, метонімізація та синекдоха.

Турн в «Енеїді» називає високого Пандара (дуже високу людину) калабердянською верствою (1,06 км).Є ще й чугуївська (Харківщина), пирятинська верстви (Полтавщина).Таке вживання виразів у переносному значенні за подібністю називається метафорою, а процес утворення фразеологізмів цим способом – **метафоризацією**.

Вбити клин - посварити кого-небудь із кимось;

Танцювати під чиюсь дудку – дія, поведінка;

Крапля в порі – розмір(мало);

Одного поля ягода – негативної поведінки група людей чи хтось один;

Перенесення назви одного предмета на інший може здійснюватися не тільки за їх схожістю (як у метафорі), але й на основі внутрішніх чи зовнішніх зв'язків між двома предметами. Таке перенесення називається метонімією (перейменування), а процес утворення **метонімізацією**.

Жива і мертва вода – та, що зцілює чи навпаки

Дожити до сивого волосся – до старості

Зі шкільної лави – юний, молодий вік

До перших, других, третіх півнів – визначення часу

Зустріч за круглим столом , сісти за круглий стіл – рівні права учасників якоїсь зустрічі.

Довідка: колись місце за столом було своєрідним табелем про ранги. Кельтські народні перекази донесли до нас звичаї при дворі короля Артура (У-У1 ст.). Там кожен із рицарів відчував себе рівним навіть із королем: на банкетах сідали за круглим столом і періодично мінялися місцями. Сива старовина, проте відгомін її зберігся до сьогодні: щоб урівняти всіх у правах, учасників міжнародних форумів саджають за круглі столи. Так ведуться переговори і в ООН.

Отже, є метонімія в часі, метонімія в просторі, метонімія за зв'язком між дією людини і її станом.

Синекдоха – співвіднесення (разом + переймання). Перенесення назви з одного предмета на інший, частина замість цілого або ціле замість частини предмета. Наприклад, дістати язика, копійка волочиться, копійка перепадає, наживати копійку, влетіти в добру копійку. Носа не показувати, очей не появляти, ноги моєї(твоєї) тут не буде, знищити до ноги і т.п.

На завершальному етапі роботи над темою «Фразеологізми» варто провести фразеологічні ігри на засіданні мовного гуртка «Цікава фразеологія». Саме ця форма позакласної роботи є результативною, адже словесна гра – це жива, невимушена атмосфера, робота в команді, велика кількість інформації. Вона не залишить байдужих, кожний учасник захоче хоч якось проявити свою ерудицію. В результаті ми отримаємо головне: розширимо інтелектуальний багаж школярів, кругозір, збагатимо лексичний і фразеологічний словник учнів.

Методична цінність: ігри сприяють глибшому освоєнню школярами української фразеології, активізуючи значні її пласти в щоденному мовленні учнів, зміцнюють уважність і спостережливість, пам'ять, самостійність розумової праці й зацікавленість навчанням.

№1 Гра «Фразеологізми і людина»

Правила гри: учні об'єднуються у групи. Кожна група отримує картки, на яких записані фразеологічні звороти. Завдання групам: пояснити ці вислови. Якщо всі вислови пояснені, то групі присвоюється звання «Мудромовники», а якщо ні – групи обмінюються картками, допрацьовуючи їх, а потім звітують лідери груп.

І група «Мудрі голови»

Як сніг на голову - ... ;	/раптово, зненацька/
Стрімголов - ... ;	/дуже швидко бігти/
Втратити голову - ... ;	/необдуманно діяти/
Морочити голову - ... ;	/заважати, турбувати/
Мудра голова - ... ;	/тямуца, кмітлива/
Гаряча голова - ... ;	/запальна людина/
Брати собі в голову - ... ;	/думати про що-небудь/
Викинути з голови - ... ;	/забути/
Голова іде обертом - ... ;	/мати багато турбот/

Вкладати в голову - ... ;	/навчити когось/
Голова тріщить - ... ;	/сильне розумове перенавантаження/
Голову притулити - ... ;	/де-небудь влаштуватися/
Золота голова - ... ;	/розумна, обдарована людина/

2 група «Золоті руки»

Брати себе в руки - ... ;	/заспокоїть/
Валиться з рук - ... ;	/не може діяти через втому, відчай/
Голими руками не візьмеш - ... ;	/не вдається приборкати без великих зусиль/
З голими руками - ... ;	/без нічого/
Горить у руках - ... ;	/робить дуже швидко/
Давати волю рукам - ... ;	/битися/
Докладати рук - ... ;	/добросовісно працювати/
З рук у руки - ... ;	/передавати від одного до іншого/
Махнути рукою - ... ;	/зневіритись, не звертати уваги/
На всі руки майстер - ... ;	/мастак у будь-якій справі/
Не покладаючи рук - ... ;	/наполегливо, самовіддано/
Під гарячу руку - ... ;	/у час гніву, збудження/
Подати руку - ... ;	/допомогти у важкий час/
Права рука - ... ;	/перший помічник/
Розводити руками - ... ;	/дивуватися/

3 група «Сушити зуби» /посміхатися/

Вибілювати зуби - ... ;	/сміятися/
Зав'язнути в зубах - ... ;	/дуже сподобатись/
Замовляти зуби - ... ;	/відвертати увагу/
Зуб за зуб - ... ;	/помститися за кривду/
Зуб на зуб не попадає - ... ;	/тремтіти/
Продавати зуби - ... ;	/сміятися без причини/
Зуби з'їсти - ... ;	/мати великий досвід/
Зуби точити - ... ;	/злитися на когось/
Зціпивши зуби - ... ;	/не бажаючи, через силу/
Класти зуби на полицю - ... ;	/голодувати/
Крізь зуби - ... ;	/говорити без бажання/
Мати зуба - ... ;	/гніватися на когось/
Ні в зуб ногою - ... ;	/не розуміти чогось/
Показати зуби - ... ;	/виявляти ворожість/

Скалити зуби - ... ;

/посміхатися/

№ 2 Гра «Ромашка»

Правила гри: Учасники діляться на дві команди і отримують картки (пелюстки). До кожної картки потрібно дібрати фразеологізми. Здобуде перемогу та команда, учасники якої найшвидше «зберуть» пелюстки ромашки.

На сьомому небі
ламати хребта
розсипати кислиці
винесуть вперед ногами
мати зуба
душа не на місці
загородити пельку
зарубати на носі
як бджіл у вулику
вавилонське стовпотворіння
грати першу скрипку
обвести круг пальця
і конем не об'їдеш
бистрий на розум
вітер у кишнях свистить
піднімати носа
пальця в рот не клади
справляти сім неділь на тиждень
семимильними кроками
вибілювати(сушити зуби)

Довідка: на сьомому небі; ламати хребта; розсипати кислиці; винесуть вперед ногами; мати зуба; душа не на місці; загородити пельку; зарубати на носі; як бджіл у вулику; вавилонське стовпотворіння; грати першу скрипку; обводити навколо пальця; і конем не об'їдеш; бистрий на розум; вітер у

кишенях свистить; піднімати носа; пальця в рот не клади; справляти сім неділь на тиждень; семимильними кроками; вибілювати (сушити) зуби.

№ 3 Гра «ЛАТКА НА ФРАЗЕОЛОГІЗМ»

Правила гри:

Учні одержують аркуші з віддрукованими фразеологізмами (загальною кількістю 24), у яких пропущено певні компоненти й на їхньому місці поставлено три крапки. Учитель по черзі називає ці компоненти, учні мають заповнити ними пропуски. За кожну правильну відповідь гравці одержують по 0,5 бала, маючи змогу, таким чином, у кінцевому підсумку одержати 12 балів за всі правильно «залатані» фразеологізми. З одержаними фразеологізмами можна виконувати й інші операції – пояснити значення, добір синонімів та антонімів, введення в контекст тощо.

1 група

«Латки» : ніс, язык, око, вухо, губа, зуб.

Фразеологізми: тримати... за вітром, розв'язався... язык, полізти чортові в ..., на ... нічого покласти, впадати в ..., і за ... не свербить, робити з ... халяву, глядіти свого..., розмова в чотири..., ...не з лопуцька, дивитися в ..., хоч в ...стрель, водити за ..., куди сягає..., хоч у ... бгай, перелічити ...копилити ..., ні... ні рила, виткнути..., давати волю..., самі... та зуби, надувати..., на ...нічого покласти, впадати в ..., ... заплітається, вкоротити ...

Відповіді: тримати носа за вітром, розв'язався язык, полізти чортові в зуби, на зуб нічого покласти, впадати в око, і за вухом не свербить, робити з губи халяву, глядіти свого носа, розмова в чотири ока, язык заплітається, вкоротити языка, губа не з лопуцька, дивитися в зуби, хоч в око стрель, водити за ніс, куди сягає око, хоч у вухо бгай, перелічити зуби, копилити губи, ні вуха ні рила, виткнути носа, давати волю языкові, самі вуха та зуби, надувати губи.

2 група

«Латки»: рука, нога, серце, живіт, печінка, голова.

Фразеологізми: битися об поли... аж...крається, ...йде обертом, втрачати ґрунт під... лягти каменем на...; гаряча..., тримати себе в..., колос на глиняних..., у... пищики грають, надсадити...; ...і два вуха, голими... не візьмеш, валятися в ... не жаліти свого...; з хворої...на здорову, сидіти в ...;розбити...;... кров'ю обливається, ні за що...зачепити, взяти ... на плечі, аж...позатягало, брати за...; ...присох до спини, допікати до самих...

Відповіді: битися об поли руками, аж серце крається, голова йде обертом, втрачати ґрунт під ногами, живіт присох до спини, допікати до самих печінок,

лягти каменем на серце, гаряча голова, тримати себе в руках, колос на глиняних ногах, у животі пищики грають, надсадити печінки, голова і два вуха, голими руками не візьмеш, валятися в ногах, не жаліти свого живота, з хворої голови на здорову, сидіти в печінках, розбити серце, серце кров'ю обливається, ні а що рук зачепити, взяти ноги на плечі, аж животи позатягало, брати за печінку.

3 група

«Латки»: кіт, кінь, курка, свиня, собака, коза.

Фразеологізми: любить як ... собаку; любить як ... цибулю; гарна як... в дощ; носиться як ... з яйцем; бути на ...; хоч ... грай; нагадати ... смерть; ... хвоста зав'язати; вішати всіх...; розводити химині...; підкласти ...; не на тій ... під'їжджати ; троянський...; встигнути з ... на торг; як наплакав; личить як... наритники; пише як ... лапою; з'їсти ...; шкребуть на серці...; хід...; і... ситі і сіно ціле; метати бісер перед...; і... загребуть; пропав ні за ...

Відповіді : Любить як кіт собаку, любить як собака цибулю, гарна як свиня в дощ, носиться як курка з яйцем, бути на коні, хоч конем грай, нагадати козі смерть, коту хвоста зав'язати, вішати всіх собак, розводити химині кури, підкласти свиню, не на тій козі під'їжджати, троянський кінь, встигнути з козами на торг, як кіт наплакав, личить як свині наритники, пише як курка лапою, з'їсти собаку, шкребуть на серці кішки, хід конем, і кози ситі, і сіно ціле, метати бісер перед свинями, і кури загребуть, пропав ні за собаку.

Висновок: Проводячи ґрунтовну роботу по вивченню української мови на уроках і в позакласній роботі у школі, кожний вчитель на власному досвіді переконується у тому, що ігрові технології – найбільш емоційна форма здобуття знань. Гра дає школяреві радість, створює стабільну ситуацію успіху і водночас щонайповніше забезпечує мовний розвиток. Проведена гра урізноманітнює види діяльності, сприяє глибшому засвоєнню знань, індивідуалізації навчання, визначенню й виявленню особистих інтересів учнів, рівня сформованості у них необхідних умінь і навичок.

Література

1. Іваненко Л.М. Гра як пізнавальна та конструктивна діяльність. У 2 кн. Кн. 2/ Харків: Фоліо, 2005.–С.135-144.
2. А. П. Коваль .Слово про слово.–К.:Рад.шк., 1986.–384 с.
3. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2008. – 1104 с.
4. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму.–К.:Рад.шк.1988.–279 с.